

Гавриш О.М.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний університет телекомунікацій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5756-0880>

Федюнін С.А.

кандидат технічних наук,
Державний університет телекомунікацій

Havrysh Oksana, Fediunin Serhii

State University of Telecommunications

РИЗИКИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУТНІСТЬ, ВИДИ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ

THE STOCK EXCHANGE RISKS: ESSENCE, TYPES AND POSSIBLE WAYS OF PREVENTION

У статті розглянуто різні підходи до визначення сутності поняття «ризик». Встановлено, що одним із видів ризиків, який відіграє значну роль як в економіці України, так і для самого суб'єкта господарювання, є біржовий ризик. Наведено класифікацію, за якою доцільно поділяти ризики на українських біржах. Розглянуто види ризиків залежно від виду біржової операції, за етапами здійснення біржової операції, залежно від учасника біржової операції. Встановлено, що класифікація ризиків від брокерської діяльності є найбільшою порівняно з усією класифікацією ризиків залежно від учасника біржової операції. Наведено основні види ризиків під час здійснення брокерської діяльності, їхні характеристики та можливі шляхи зниження рівня брокерського ризику і форми його страхування. Встановлено, що для того, щоб захистити будь-які операції на українських біржах, необхідно своєчасно ідентифікувати можливі внутрішні і зовнішні ризики та приймати термінові заходи щодо їх ліквідації або зниження тиску.

Ключові слова: ризик, біржа, біржова діяльність, торговельна операція, товар, біржова угода, види біржових ризиків.

В статье рассмотрены различные подходы к определению сущности понятия «риск». Установлено, что одним из видов рисков, который играет значительную роль как в экономике Украины, так и для самого предприятия, является биржевой риск. Приведена классификация, по которой целесообразно разделять риски на украинских биржах. Рассмотрены виды рисков в зависимости от вида биржевой операции, по этапам осуществления биржевой операции, в зависимости от участника биржевой операции. Установлено, что классификация рисков от брокерской деятельности является крупнейшей по сравнению со всей классификацией рисков в зависимости от участника биржевой операции. Приведены основные виды рисков при осуществлении брокерской деятельности, их характеристики и возможные пути снижения уровня брокерского риска и формы его страхования. Установлено, что для того, чтобы защитить любые операции на украинских биржах, необходимо своевременно идентифицировать возможные внутренние и внешние риски и принимать срочные меры по их ликвидации или снижению давления.

Ключевые слова: риск, биржа, биржевая деятельность, торговая операция, товар, биржевая сделка, виды биржевых рисков.

Intensive development of the world economy is accompanied by active activity and adaptation of Ukrainian business entities to world requirements. One of the important subjects of the country's economic development is the stock market. However, the significant level of competition and the influence of external and internal factors contributes to the frequent emergence of risks in the Ukrainian stock market. Therefore, the study of the nature of risks and possible ways to prevent their occurrence in the implementation of exchange transactions becomes particularly relevant. The article considers different approaches to defining the essence of the concept of "risk". It has been established that one of the types of risks, which plays a significant role both in the economy of Ukraine and for the business entity itself, is stock market risk. The classification according to which it is expedient to divide risks on the Ukrainian stock exchanges is resulted. The types of risks depending on the type of exchange transaction, by stages of exchange operation, depending on the participant of the exchange operation are considered. Depending on the type of exchange transaction, it is worth highlighting the risks associated with spot, forward, futures and options transactions. As the broker is the central person on the Ukrainian stock exchanges, the classification of risks from its activity is the largest, compared to the whole classification of risks depending on the participant of the exchange transaction. It is established that the broker should make a decision on concluding a risky exchange agreement only on the basis of detailed calculations. The main types of risks during the implementation of brokerage activities are given, they are given the characteristics and possible ways to reduce the level of brokerage risk and the form of its insurance. Risks at the stages of exchange operations depend on the type of transaction and the most common are risks for futures transactions with the real goods. It is established that in order to protect any transactions on Ukrainian stock exchanges, it is necessary to identify possible internal and external risks in a timely manner, and to take urgent measures to eliminate them or reduce pressure.

Key words: risk, exchange, stock exchange, trade operation, goods, exchange transaction, types of exchange risks.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток світової економіки супроводжується активною діяльністю та адаптацією українських суб'єктів господарювання до світових вимог. Одним із важливих суб'єктів розвитку економіки країни є біржовий ринок. Однак значний рівень конкуренції та вплив чинників зовнішнього і внутрішнього середовища сприяє частій появі ризиків на українському біржовому ринку. Оперативність, адекватність, гнучкість, швидкість у прийнятті управлінських рішень – це властивості, необхідні суб'єктам біржового ринку, якщо вони прагнуть досягти успіху у жорсткій конкурентній боротьбі. Варто також враховувати такі категорії, як інформативність і комунікативність, які сприяють захисту власного товаровиробника від дії негативних факторів економічної системи та забезпеченню прозорого і паритетного ціноутворення. Крім того, з метою уникнення ризиків під час здійснення біржових операцій доцільно використовувати нові ефективні підходи, методи та інструменти, орієнтовані на постійні коливання цін на товари, курси валют та відсоткові ставки. Тому дослідження сутності ризиків та можливих шляхів попередження їх виникнення під час здійснення біржових операцій набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами дослідження поняття «ризик» займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: В.П. Буянов, І.В. Гончарова, В.М. Гранатуров, І.В. Зайцева, І.Ю. Іванченко, С.М. Ілляшенко, Дж.М. Кейнс, К.А. Кірсанов, А. Маршалл, Л.М. Михайлов, Дж. Міль, О. Моргенштерн, Дж. фон Нейман, А. Пігу, В.Д. Рудашевський, Н.У. Сеньйор, О.А. Токарева, О.Б. Шевчук. Значний внесок у питання розвитку біржової торгівлі та визначення ризиків під час здійснення біржової діяльності зробили такі вчені, як М. Баканов, В. Бансал, Дж. Віллей, М. Даніель, Б. Дмитрук, Г. Джеман, О. Кандінська, Р. Кауфмен, Р. Колб, Т. Лофтон, Р. Мак-Дональд, А. Масло, О. Кірієнко, Дж. Маршалл, Г. Резго, А. Савелкова, А. Слободяник, М. Солодкий, О. Сохацька, Кр. Таккі, Л. Тарасович, Е. Уоррен, А. Фельдман, А. Хербст. Однак питання визначення переліку ризиків, які виникають на українському біржовому ринку, шляхів їх зменшення та можливостей уникнення залишаються важливим завданням наукових досліджень у мінливому, динамічному розвитку економіки України.

Мета статті полягає у дослідженні науково-теоретичних підходів до визначення сутності ризику, його класифікації на українському біржовому ринку та можливих шляхів зниження під час здійснення біржових операцій з метою мінімізації втрат та збереження сталих позицій суб'єктів біржового ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині немає однозначного визначення поняття «ризик». Це можна пояснити тим, що ризик – це складне явище, яке має багато значень. Найбільш поширеним підходом до визначення сутності ризику є ототожнення його з можливістю матеріальних втрат.

Як зазначають І.В. Зайцева та О.А. Токарева, ризик – це відображення потенційної загрози того, що наступить збиток; є випадковою подією, яка настає незалежно від волі людини [1].

У [2] ризик – це свідомо небезпека діяльності або бездіяльності в різних варіантах поведінки, зокрема й економічної, яка може призвести до втрат.

На думку І.В. Гончарова, ризик – це ймовірність не досягнення бажаного результату діяльності [3].

В економічній літературі є трактування сутності ризику, які поряд із можливістю зазнати збитків передбачають існування альтернативного варіанту. Так, В.Д. Рудашевський під ризиком розуміє «можливість помилки або успіху того чи іншого вибору в ситуації з декількома альтернативами» [4].

Як зазначає І.Ю. Іванченко, «ризик – це дія (діяння, вчинок), здійснювана в умовах вибору в надії на сприятливий результат, коли у разі невдачі є небезпека опинитися в гіршому становищі, ніж до вибору» [5].

Розглядаючи класифікацію видів ризиків, варто зазначити, що вони існують у будь-якій сфері діяльності, мають різні причини виникнення та наслідки. Одним із видів ризиків, який відіграє значну роль як в економіці України, так і для самого суб'єкта господарювання, є біржовий ризик. У сучасних економічних дослідженнях біржовий ризик розглядається як ймовірність виникнення несприятливої події, пов'язаної зі здійсненням біржової угоди, що тягне за собою різні види втрат [6, с. 26].

Різноманітність видів біржових ризиків робить необхідним їх упорядкування шляхом виділення різних класифікаційних груп за відповідними ознаками, а саме за ступенем допустимості, за очікуваними результатами, за тривалістю впливу, за сферою виникнення, за масштабами дії, за природою виникнення, залежно від етапу здійснення угоди, за можливістю диверсифікації, за можливістю страхування [7].

Варто зазначити, що біржовий ринок України дещо відрізняється від інших країн, і тому для нього класифікація видів ризику буде мати ознаки, які характерні українському біржовому ринку, а саме: залежно від виду біржової операції, за етапами здійснення біржової операції, залежно від учасника біржової операції.

Залежно від виду біржової операції варто виділяти ризики, пов'язані зі здійсненням спотових, форвардних, ф'ючерсних і опціонних угод. Прийнято вважати, що за спотовими угодами ризик мінімальний, але це справедливо більшою мірою стосовно ціни, що не встигає сильно змінитися протягом короткого періоду часу, відведеного на виконання угоди [8].

Форвардній угоді властиві усі види комерційного ризику, зокрема виробничі, торгові, фінансові. Серед них чільне місце належить ризику, пов'язаному з поставанням та реалізацією товару; ризику, що виникає під час транспортування; ризику, пов'язаному з платоспроможністю контрагента за угодою; змінами валютного курсу. Для більшості українських бірж залишається

невирішеним завдання розроблення та налагодження механізму страхування зазначених ризиків. Це є стримуючим фактором у залученні підприємств до активної діяльності на товарних біржах [7; 8].

Успіх ф'ючерсної угоди залежить від правильного прогнозування ціни. Ризики біржових спекулянтів, як правило, не страхуються. Однак зобов'язання сторін (постачання товару чи виплата різниці в ціні) гарантується біржею за допомогою чіткої організації роботи розрахункової (клірингової) палати біржі та системою

біржових складів. При цьому існують такі ризики розрахунково-клірингових операцій, як ринковий, кредитний, системний [9].

Вибираючи одну з опціонних угод, спекулянти, продавець та покупець товару мінімізують цінний ризик. При цьому для власника (покупця) опціону максимальний ризик прогнозований. Він обмежений розміром сплаченої премії. Для передплатника (продавця) опціону ризик заздалегідь не визначений, але він завжди зменшується на розмір отриманої премії.

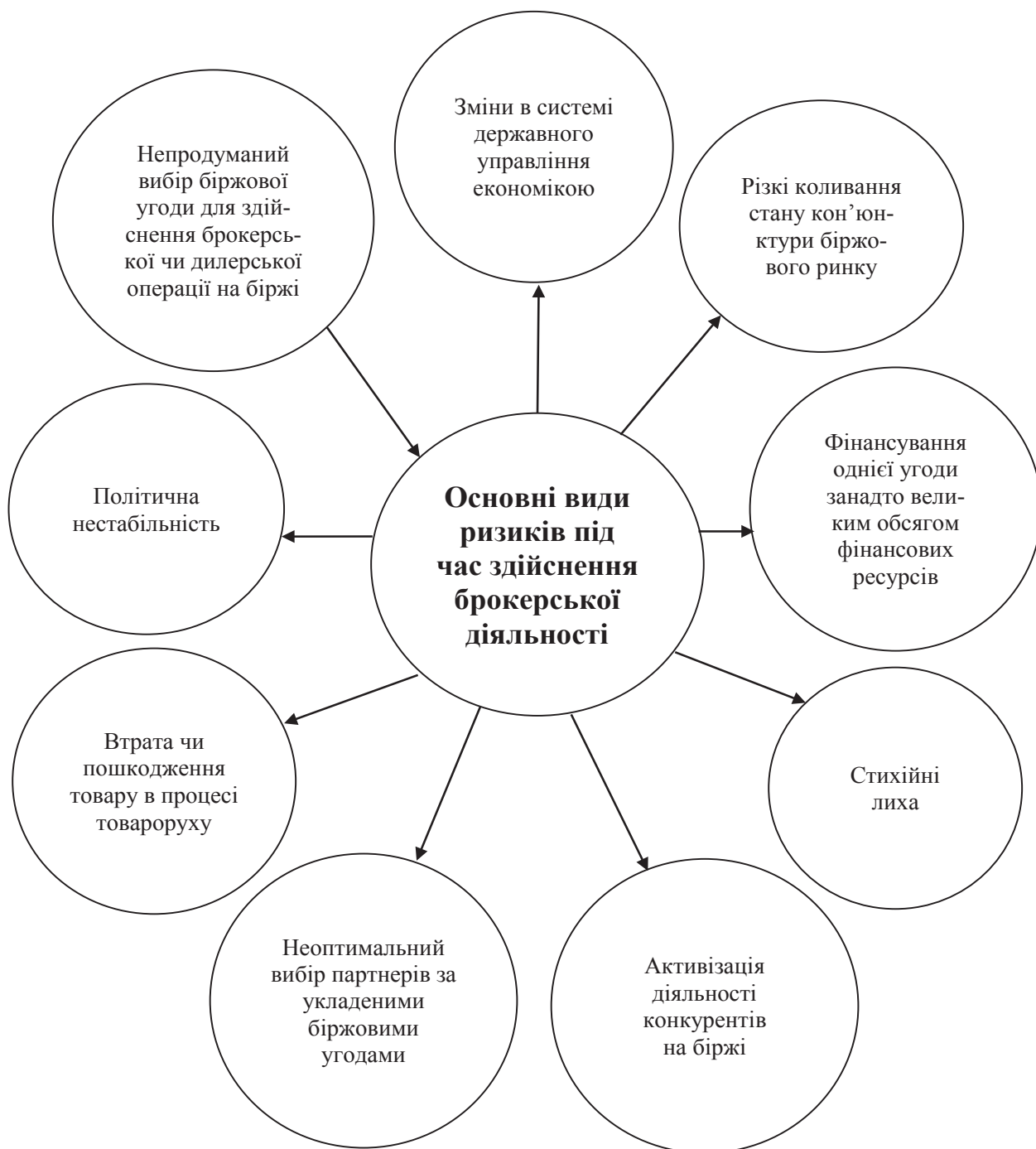

Рис. 1. Основні види ризиків під час здійснення брокерської діяльності

Джерело: розроблено авторами на основі літературного джерела [11]

Розглядаючи ризики залежно від учасника біржової операції, виділяють ризики продавця (несплата за товар, часткова оплата, несвоєчасна оплата), ризики покупця (непостачання товару, часткове постачання

товару, постачання неякісного товару), ризики біржового посередника (неодержання комісійної винагороди, несвоєчасне одержання винагороди, неповна винагорода), ризики дилера (ризик втрати частини при-

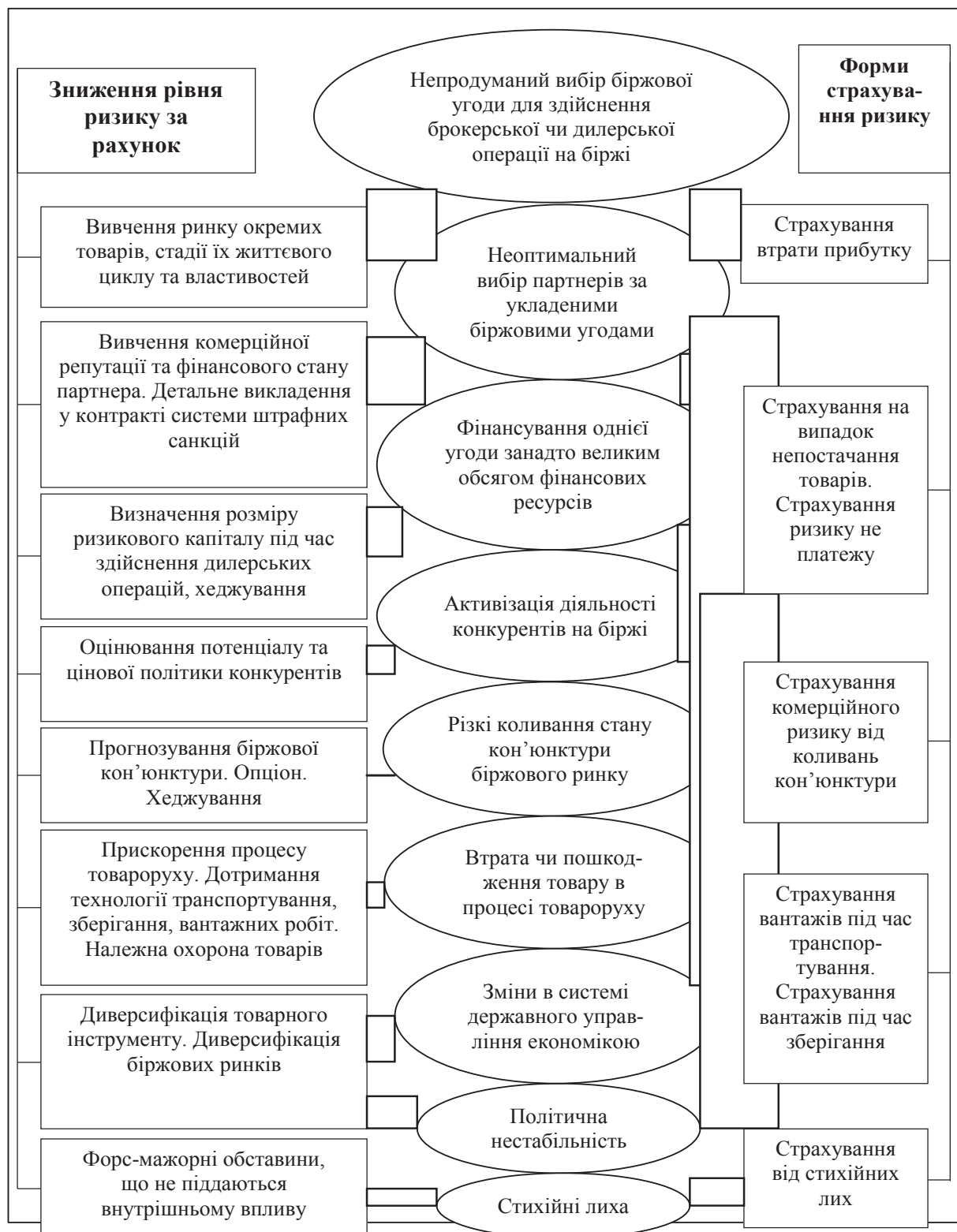

Рис. 2. Шляхи зниження та можливі форми страхування брокерських ризиків

Джерело: розроблено авторами

бутку в результаті неправильного прогнозу біржової кон'юнктури), ризики біржі (неодержання біржового збору, плати за оренду біржового місця, ризики біржі як гаранта виконання зобов'язань учасниками угоди) [10].

Оскільки брокер є центральною особою на українських біржах, то класифікація ризиків від його діяльності є найбільшою порівняно з усією класифікацією ризиків залежно від учасника біржової операції.

Варто відзначити, що хто не ризикує, той не може досягти суттєвих фінансових результатів у своїй діяльності, а отже, рано чи пізно програє у конкурентній боротьбі. Проте ризик у брокерській діяльності має бути завбачливим, оціненим і виправданим з погляду одержання додаткового прибутку. Рішення про укладання ризикової біржової угоди брокер повинен приймати лише на основі детальних розрахунків, можливих її фінансових наслідків у разі настання несприятливих подій і розроблення необхідних превентивних заходів, а також можливості та доцільності страхування цього ризику. Основні види ризиків під час здійснення брокерської діяльності наведено на рис. 1.

Ризик непродуманого вибору біржової угоди для здійснення брокерської чи дилерської операції на біржі пов'язаний з тим, що деякі товари не мають перспектив із позицій розвитку біржової торгівлі, а також залежить від коливань попиту та пропозиції, наявності обмеженого кола користувачів та необдуманих дій брокера.

Ризик неоптимального вибору партнерів за укладеними біржовими угодами можна пояснити випадковим вибором маловідомих партнерів, що підвищує ризик непостачання товарів у встановлені строки, у замовленій кількості, асортименті та якості, несплати в строк за відвантажені товари, а також несвоєчасного повернення сум авансових платежів у разі розірвання угоди.

Ризик фінансування однієї угоди занадто великим обсягом фінансових ресурсів виникає, як правило, через несприятливі умови здійснення такої угоди. Сума фінансових витрат буде настільки відчутною, що може призвести до банкрутства брокерської контори.

Ризик активізації діяльності конкурентів на біржі може призвести до зменшення частки брокерської контори на біржовому ринку, втрати частини її постійних клієнтів, змусити відчутно знизити рівень біржових цін, уповільнити реалізацію раніше закупленого товару.

Негативні наслідки коливань стану кон'юнктури біржового ринку спричиняють зниження біржової активності, рівня біржових цін, уповільнення реалізації раніше закуплених товарів.

Ризик втрати чи пошкодження товару в процесі товароруку виникає під час транспортування вантажів, у процесі зберігання, а також через недбалість до вантажу.

Ризик зміни в системі державного управління економікою пов'язаний з тим, що непередбачувані зміни

в ліцензуванні вивезення товарів, державного регулювання цін на них та податкової політики можуть призвести до негативних наслідків щодо фінансової діяльності брокерської контори. Якщо виникають зміни в політиці, то це може привести до змін стану біржової кон'юнктури, ускладнення умов вивезення товарів тощо.

Стихийні лиха можуть призвести до зменшення виробництва товарів чи загибелі їх запасів, що спричинить неможливість виконання укладених біржових контрактів, порушення роботи транспорту, а отже, збільшення строку виконання угод та, як наслідок, скорочення обсягу попиту на окремі товари.

У процесі дослідження було встановлено можливі шляхи зниження рівня брокерського ризику та форми його страхування (рис. 2).

Щодо ризиків на етапах здійснення біржових операцій, то їх класифікація залежить від виду угоди. Так, для термінових угод із реальним товаром характерні такі ризики [12]:

– перший етап – ризик відмови у постачанні обсягу продукції, передбаченого замовленням біржі; ризик недопоставки продукції у передбаченому обсязі; ризик постачання продукції з відхиленням термінів постачання; ризик постачання продукції з відхиленням якісних показників (у гірший бік); ризик невиконання замовлення покупця за асортиментом товару;

– другий етап – ризик відмови від сплати за товар; ризик затримки у сплаті за товар; ризик часткової сплати за товар.

Підсумовуючи вищевикладене, варто відзначити, що для того, щоб захистити будь-які операції на українських біржах, необхідно своєчасно ідентифікувати можливі внутрішні і зовнішні ризики та вживати термінових заходів щодо їх ліквідації або зниження тиску.

Висновки. Таким чином, біржовий ризик – це небезпека діяльності будь-якого суб'єкта біржового ринку, викликана внутрішніми і зовнішніми чинниками, що супроводжується певними матеріальними втратами. На українському біржовому ринку ризики доцільно класифікувати за такими ознаками: залежно від виду біржової операції, за етапами здійснення біржової операції, залежно від учасника біржової операції. Встановлено, що брокерські ризики є найбільш поширеними під час здійснення біржових операцій та потребують упередженого ставлення, зокрема під час укладання ризикової біржової угоди доцільно провести детальні розрахунки, оцінити можливості фінансових наслідків у разі настання несприятливих подій і розробити необхідні превентивні заходи, а також можливості та доцільності страхування цих ризиків. На основі проведеного дослідження було виокремлено шляхи зниження рівня брокерського ризику та форми його страхування, що сприятиме мінімізації можливості настання брокерського ризику та максимізації шляхів його термінового подолання з мінімальними втратами.

Список літератури:

1. Зайцева И.В., Токарева Е.А. Оценка экономических рисков. Новочеркасск : ЮРГТУ, 2001. 84 с.
2. Буянов В.П., Кирсанов К.А., Михайлов Л.М. Рискология: управление рисками. Москва : Экзамен, 2003. 384 с.
3. Гончаров І.В. Ризик та прийняття управлінських рішень. Харків : ХПУ, 2003. 150 с.
4. Рудашевский В.Д. Риск, конфликт и неопределенность в процессе принятия решений и их моделирование. Москва : Экономика, 1990. 254 с.
5. Івченко І.Ю. Економічні ризики. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 304 с.
6. Баканов М., Чернов В. Анализ коммерческого риска. *Бухгалтерский учет*. 2003. № 10. С. 25–28.
7. Масло А. Економічна сутність, класифікація ризиків як об'єкту управління на біржовому товарному ринку. *Ефективна економіка*. 2016. № 1. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2016/49.pdf.
8. Кірієнко О. Сутність і види ризиків у біржовій діяльності. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 10. С. 104–110.
9. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Москва : Гелиос АРВ, 2002. 352 с.
10. Слободяник А.М., Тарасович Л.В. Ризики на біржовому аграрному ринку: сутність та класифікація. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 25(2). С. 16–19.
11. Солодкий М.О. Біржовий ринок : навч. посіб. Київ : Аграрна освіта, 2010. 565 с.
12. Лапуста М., Шаршукова Л. Риски в предпринимательской деятельности. Москва : Инфра-М, 1998. 224 с.

References:

1. Zaitseva Y.V., Tokareva E.A. (2001) Otsenka ekonomycheskykh ryskov [Economic risk assessment]. Novocherkassk: SRSTU. (in Russian)
2. Buianov V.P., Kyrzanov K.A., Mykhailov L.M. (2003) Ryskolohiya: upravlenye ryskamy [Riskology: risk management]. Moscow : Exam. (in Russian)
3. Honcharov I.V. (2003) Ryzkyk ta pryiniattia upravlinskykh rishen [Risk and management decisions]. Kharkiv : KhPU. (in Ukrainian)
4. Rudashevskiy V.D. (1990) Rysk, konflikt y neopredelennost v protsesse pryiniatyia resheniy y ykh modelyrovanye [Risk, conflict and uncertainty in the decision-making process and their modeling]. Moscow : Economics. (in Russian)
5. Ivchenko I.Yu. (2004) Ekonomichni ryzyky [Economic risks]. Kyiv : Center for Educational Literature. (in Ukrainian)
6. Bakanov M., Chernov V. (2003) Analiz kommercheskoho ryska [Business risk analysis]. *Accounting*, № 10, pp. 25–28.
7. Maslo A. (2016) Ekonomichna sutnist, klasyfikatsiia ryzykiv yak ob'iektu upravlinnia na birzhovomu tovarnomu rynku [Economic essence, classification of risks as an object of management in the exchange commodity market]. *Efficient economy*, no. 1. Available at: http://www.esonomy.nauka.com.ua/pdf/1_2016/49.pdf (accessed 06 May 2020).
8. Kiriienko O. (2005) Sutnist i vydy ryzykiv u birzhovii diialnosti [The essence and types of risks in exchange activities]. *Actual Problems of Economy*, no. 10, pp. 104–110.
9. Keins Dzh.M. (2002) Obshchaia teoriya zaniatosti, protsenta y deneh [General theory of employment, interest and money]. Moscow : Helios ARV. (in Russian)
10. Slobodanyk A.M., Tarasovych L.V. (2017) Ryzkyky na birzhovomu ahrarnomu rynku: sutnist ta klasyfikatsiia [Risks in the exchange agricultural market: essence and classification]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*, vol. 25(2), pp. 16–19.
11. Solodkyi M.O. (2010) Birzhovyi rynek [Stock market]. Kyiv : Agricultural education. (in Ukrainian)
12. Lapusta M., Sharshukova L. (1998) Rysky v predprynymatelskoi deiatelnosti [Risks in entrepreneurial activity]. Moscow: Infra-M. (in Russian).